

כגבעולי פרחים באגרטל*

סאת גדעון קצנלסון

ורעים ומעניש אותו על מעשים אלה, אם גדלים הם או רבים במספר. קל"אלוהים היה איפוא קולו של המצפון האנושי שאיננו שוקט ואיננו נח. אולם דרו הניהיליסטי של עמיתו ר"א את עצמו במצב הפוך מזה של אדם הראשון: אלוהים, שצריך היה לקרוא לאדם המסתתר. זוא"הוא שמס"תת בעצמו, ואילו בניהאדם, שצריך כיום היו לשמוע את קול"אלוהים קורא אליהם. "איכה", הס"הם וקוראים "איכה" לאלוהים המסתתר. שורש הרע איננו איפוא באדם בלבד. אלא בסדר"העולם. לשוא יחפש האדם מפלט מגורלו; לשוא יחפש את האלוהים. הסתתר האלוהים ואיננו. אין מצפון.

זאת היא תגלית עצובה סאד. אילו היה דור אחר מגיע לידי תגלית כזאת היה מרעיש עולמות וצועק צעקה גדול"לה ומרה. אולם דורו הניהיליסטי של עמיתו, שכבר הספיק, לדברי עצמו, "להיות במים" וגם "להיות באש" — מגיב על תגלית זו בצורה מאופקת מאד, אם לא אדישה לחלוטין. "בשתי" קתי הגדולה ובצעקתי הקטנה אני חורש כלאיים". הוא משמיע איפוא לפרקים צעקה כלשהי, אולם זוהי צע"קה קטנה בלבד, משהו חלוש, מקרי ובלתי"משמיע. האופייני לדור איננה איפוא הצעקה הקטנה. אלא השתיקה

כל דיון בספר"שירי האחרון של יהו"דה עמיתי, במרחק שתי תקוות", שית"עלם מן הלך"הרוחות הכללי של ד"רנו, לא יחדור לעומקה של התופעה הספרותית המיוחדת במינה. ששמה שירתו של עמיתי. לעתים נדירות מאד היתה בספרותנו הודעה כזאת בין משורר לבין דורו כפי שהיא קיימת בשירתו של עמיתי; והזדהות זו מר"צאת את ביטוייה גם בתכנים ובסמלים השיריים של עמיתי וגם בצורות הל"שוגיות והפיוטיות שלו. הכל מרוסק כאן ומקוטע ולעתים אפילו נושא אופי של הומ"גלם בלבד; אולם דיסוק זה מסתבר לנו לחלוטין כשנוכחים אנו, ששירת עמיתי היא שירת הריסוק של הדור כולו. הניהיליזם הרעיוני מתבטא בשירתו של עמיתי גם בניהיליזם של הצורות הפיוטיות; אולם ניהיליזם זה הוא זהה עם הלך"רוחו הניהיליסטי של חלקו הגדול ביותר של דורנו. מן הנמצא הוא איפוא, שדיון בספר"שירי האחרון של עמיתי לא יהיה יחד עם כך גם דיון בדורו של עמיתי. המושגים "שירה עמיתי" ו"דורו של עמיתי" יהיו איפוא במאמרנו מושגים זהים.

את דורו של עמיתי מצינת איפוא פסימיות ניהיליסטית, שבמובן ידוע אפשר לראות אותה גם כפסימיות של אונל"יד. זהו דור, שמבחין בצללים

פתוך, תככור" (ראה מאמר מעבר לעמוד)

גדולים מאד על כל צעד ושעל. אר"לם איננו מתקומם; דור, שלמעשה הוא משלים עם דברים גם כשהוא עצי"טו מבקר אתם באופן החריף ביותר. כל האמונות וכל האידיאלים הכזיבו, אולם הוא, גם אם נשאר ללא כל אמונה וללא כל אידיאל בלב, איננו מוחה, כל הערכים מתמוטטים, אולם הוא צופה בהתמוטטות איתנה זו מתוך סבילות מוחלטת. צופה. אולי גם מבין, אולם איננו מעל, אלא נכתף בזרם. בשחיקתי הגדולה ובצעקתי הקטנה אני חורש

כלאיים. הייתי במים והייתי באש. הייתי בירושלים וברומא. אולי אהיה במיפה, אך הסעם אלוהים מתחבא ואדם צוצק איכה (17).

החוויה האישית, שכמעט כל אחד מבני"דורו של עמיתי נתנסה בה, מק"בלת כאן משמעות הרבה יותר נרחבת מן המשמעות הביוגראפית ולפיכך היא מתעלה לדרגה של סמל להתמוטטות הגדולה של כל הערכים, שדור זה הוזה אותם מבשרו. ירושלים היתה ביר"תה של הארץ, שהדור הזה נולד או גדל בה; לרומא הגיע בימי מלחמת"העולם השניה כהייל בפלוגות העבריות של הצבא הנריטי; מיפה היא המקום הקדוש לכל העמים הערביים, שהדור התנגש עם צבאותיהם בימי מלחמת"השחרור והוא עשוי עוד להתנגש אתם לא פעם ולא פעמיים. אולם ירושלים, רומא ומיפה הן בראש ובראשונה לא מושגים בהיסטוריה המדינית, אלא מושגים בתולדות הרוח. השם של ערים אלה הולך לפנייהן לא, משום שהיו בירותיהן של מדינות בלבד, אלא בעיקר משום שהיו המרכז לשלוש האמונות המונותיאיסטיות הגדולות של העולם. אם מצוי איפוא מקום, שבו צריכה שכינתו של אלוהים להיות שרויה במיוחד, — שלוש ערים אלה הן המקום הזה. אולם הדור הניהיליסטי של עמיתי, שהיה בירושלים וברומא ואולי יהיה גם במיפה, לא רק שאינו מוצא את אלוהים אפילו בשלושה פר"כזים אלה, אלא יותר מזה: הוא גם בטוח, שאי"אפשר יהיה למצוא את אלוהים בכלל. כשספר בראשית סיפר לנו על אדם וחוה, שהסתהרו מפני אלוהים הקורא להם, נתכוון לומר, שחייב אדם לשמוע בקרבו תמיד את קול"אלוהים, שמעמד אותו על מעשיו

(סוף בעמוד 6)

* במרחק שתי תקוות, סאת יהודה עמיתי, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ת"א תשי"ח.

„כגבעולי פרחים באגרסל“

(סוף מעמוד 5)

נביאים נשאר בתנ"ך וממשיכים
הברז נשאר פתוח. את האש אין
להתנבא.
מכבה. (22).
הזכרנו מקודם את עדותו העצמית
של הדור. הקובעה ש-הייתי במים
והייתי באש. אש המים הם הפנעים
המסוכנים ביותר, שאדם מתנסה בהם.
נהנה תזרזר כאן עמיחי למוטיב של שני
הכוחות המסוכנים — המים, שכאן הם
מצויינים ע"י הברז, והאש — אלא
שהוא מצרף אליהם, כמטיב נוסף, את
הנביאה, שלדעת הדורות הקודמים
הייתה אותו כוח, שעומד בפרץ סול
שני הכוחות המסוכנים, נלחם בהם
וגם יכול להם, אולם הדור המפוקת וה-
ריאליסטי של עמיהו, שאיננו מסוגל
להציץ אל מעבר לאופק ולפיכך הריהו
בונה את תפיסת-עולמו על מראה עיניים
מדוייק, אם כי מצומצם, בלבד — רגאה
את תורת-הנבואה כרעיון, שנמצא
בספרים בלבד ואין כל קשר מהוייב
המציאות בינו לבין החיים המעשיים
ולפיכך אין הוא כן-ביצוע, הנבואה
והזוהר-היהימיים הם איפוא עניין
של מלל בלבד, שאין בו כדי להגדיל
את צעקת הדור, שהייתה כאמור קטנה
וחלושה, ולהפך את שתיקתו הגדולה
והכבדה. לא מתוך העולם המציאותי
שלנו באו הנביאים, אלא מתוך התנ"ך;
שם הם גם נשארו עד היום הזה ומ'
שם ממשיכים הם להתנבא עד היום
הזה. המציאות של נביאים היא איפוא
מציאות בלתי-ממשית, ואילו בעולמנו
האמתי, עולם המציאות המוחשית, היו
מצויים, ומצויים עד היום הזה, הברז
והאש, לא נשתנה איפוא ולא כלום מן
הימים וזקדמינים ועד היום הזה: „הבר'
ר' נשאר פתוח, את האש אין מכבה“.
דרכנו משהרבת בין אש, שאינה כבה,
ובין מים זורמים, שאינם פוסקים, לא
בידנו לסגור את הברז ולא בדינו

לכבות את האש. עלינו להתאים איפוא
את עצמנו למציאות זו, לא להלך בג'
דולות אלא להסתפק בקטנות, שאולי
ניתן לנו להשיג אותן, לא אידיאלים
חובקיי-עולם, אלא הצרכים היומיומיים
הקטנים והאפרורים, לא סער, שאמנם
מרוסם את רוחנו ומכה בקרבנו גלים,
אולם עוצם יחד עם כך את עינינו,
שלא בסובתנו, מול המציאות, שמא'
יימת עלינו באבדון — אלא דממה
דקה בעולם מצומצם ונטולי-ברק, כי
רק —
...העולם שבין שולחן ובין ספה
נשאר שקט, שלנו ובטוח (9).
הנה ההגדרה המדוייקת של אותו
עולם, שלמענו מוכנים עדיין עמיחי
ודורו להילחם! „עולם שבין שולחן
לבין ספה“, מצומצם, מסוגר, מקוצץ
באופקו ונטולי-מרחבים, העולם של
היחיד, שאליו מצטרפים אולי אהובתו
או אשתו וילדיו ולא יותר, רק כאן,
בטחה המצומצם שבין הספה, שעליה
אתה שוכב עם זוגתך, לבין השולחן,
שעלי סועד אתה את סעודתך המש'
פתית — עדיין אין האדם מרגיש את
עצמו נבלע בהמונו של עולם הברז
והאש, רק כאן הוא מרגיש, שעדיין
קיימת פינה שקטה וחמימה, פרטית,
שהיא כולה שלו וחוש-הבקורת הני'
היליסטי שלו עדיין לא הרס את הא'
מונה בה. רק במקום זה, שהתערבות
הציבור עדיין לא הגיעה אליו, הריהו
חש, שעדיין יש קצת יופי וטעם בחיים,
ש —

אולי כמו פסל עתיק שאין בו
רועות
גם חיינו יפים יותר כלי מעשים
וגבורות (17).
„כלי מעשים וגבורות“ — זהו שיר'
השירים לחייו של דור, שהיכלו נתי'
רוקן מאלוהים ומאידיאלים. ואין עמי'
חי מוצא דימוי טוב יותר להסברתה
של ערגה זו ליס-קטנות מאשר „פסל
עתיק, שאין בו זרועות“, הורועות,
שכל אחד טאתנו מתברך בהן, הרהן
שורסו את יופיו של עולמנו ואת סע'

מם של חיינו. הפעילות, הדאגה לזר'
לת במובנה הרחב של המלה, החוש
לענייני ציבור — הם שעכרו את חיינו.
נשוב איש-איש לחדרו הקטן, לתא
המשפחתי המצומצם, לעולם שבין שול'
הן ובין ספה, אולי בכך נוושע.

אולם ההשקפה הניהיליסטית של
דורו של עמיחי מרחיקה-לכת בקיצוני'
יותר וכופרת אפילו באפשרות, שה'
פינה הביתית, זה המקלט האחרון של
הנספחים בורם הכפירה בכל-מכל-כל,
הוכל להאריך ימים, גם השולחן וה'
ספה יאבדו את יציבותם וייסחפו כד'
רם: גם קנה-אחיזה זה, שהוא העולם
שבין שולחן ובין ספה, סופו להיעלם
מז השטח במידויץ שבין האדם, שנאחז
בפינה המשפחתית בכדי להדציק באיזה
שהוא אופן את קיומו ההכרתי, לבין
הזמן, שחותר מתחת ליסודותיו של כל
ליכוד חברתי בין בני-אדם, אפילו הוא
מצומצם ביותר — מנצח הזמן:

הבטחתי לשמור אותך כמו שבת,
רציתי לא להשאירך לבד,
כמעט והצלחנו לאהוב, אילו היה
לנו זמן,
והיית מוכנה. והייתי גם אני
מוכן (22).

ההתמוטטות המוחלטה של אחרוני
היסודות, שעדיין מקיימים את התא
הראשוני ביותר של כל הברה, שהוא
המשפחה, בולטת בארבע שורות אלו
בצורה החריפה ביותר, לא קיבוץ
גדול רוצה כאן לשמור על ליכודו,
אלא שני אנשים בלבד, גבר ואשה;
ולא בשם אידיאלים חובקיי-עולם, אלא
בשם האהבה הפשוטה, הטבעית ואולי
אפילו הקדם-הברתית ופרימיטיבית,
שבין בעל לזוגתו, קשים הם החיים,
אפורים ומלאי-אכזבות; ובדידותו של
האדם בתוך חולין אלה של מציאות
אכזרית עוד מכבידה עליו עד לבלתי-
נשוא, על רגש האהבה שבין גבר לא'
שה ניסל איפוא להקל במקצת את
כובדם של החיים, להפיג במקצת את
הבדידות ולפזר במקצת את האפרוריות.
באמצעות האהבה יבטיח הגבר לאשה
לשמור אותה כמו שבת; והשבת היא
כאן תריס בפני האפרוריות, של חיינו

ושל חייה כאחד. מחמת האהבה ירצה
„לא להשאירה לבד“; וזהו תריס בפני
הבדידות, שלו ושלה כאחד, אולם
מבוקשם זה של השניים אינו ניתן להם,
„כמעט והצלחתי לאהוב“; וההדגשה
היא כאן על ה„כמעט“, דורו של עמי'
חי סובר איפוא, שאפילו לאהוב לא
ניתן לו, יותר מזה: הוא סובר, שאין
הוא אפילו מוכן לאהבה, התא המש'
פחתי המצומצם, שאליו ניסה להוש'
דורו המיואש של עמיחי בחיפושיו
אחרי מקלט מן הכפירה, הולך איפוא
וגהרס ע"י כוח-המחץ של תאים חב'
רתיים יותר גדולים; אולם המציאות,
שתאים גדולים אלה מקיימים אותה,
היא מציאות צינית, שאיש לרעהו הוא
בה זאב ובני-האדם כולם נשהקים בה
לאבק, על חורבותיו של „העולם שבין
שולחן לבין ספה“ לא יקום עולם,
שמרחביו גדולים הוא יהיה מחוקן יר'
תר, אלא לא יהיה ולא כלום. ייהרס
העולם.

הניהיליזם מגיע איפוא כאן לשיאו.
לא תיקון המשפחה ולא תיקון החברה
לא תיקון העולם ולא כל תיקון שהוא,
לא ציבורים גדולים ולא זוגות בודדים,
אלא אדם גלמוד, מיואש ואדיש, כלום
ייתכן, שאדם כזה עוד ירצה במשהו
בסיון לתת בכל ואת ביטוי לרצון,
אילו הרצון האחרון של הדור, שלכ'
אורה ניטלו ממנו כל הרצונות, מוצ'
אים אנו בשירו של עמיחי „אני רוצה
למות על מסתי“, הסבילות, שבה מקבל
הדור בשיר זה את פני כל האירועים,
שהוא עצמו גיבורם הראשי, מעידה
באיו מידה נתקתחה רגישותו, זהו
דור, שמתו בקרבו כל הפחדים ושוב
אין הוא הושש, כמעט, משום דבר
בעולם, הוא אטום ממלא את החובות,
שמטילים עליו, והוא גם מתאים את
עצמו לכל התנאים, שנקבעים ע"י הני'
סיבות המתחלפות של הזמן ההפספן;
אולם יחד עם כך שמורה אתו תמיד
הערה לגלגנית על טיבם המפוקפק של
חובות אלה ועל ערכם המוסרי של
התנאים, שהוא עצמו נסתגל אליהם
ללא כל ניד-עפעף של טחאה, אולם
על אף האירוניה, שהפכה להיות אצל
הדור לטבע שני והוא מגיב בה אפילו

על תופעות טראגיות ביותר, שנתרחשו
ליד ביתו ובהוך ביתו — עדיין אצור
בו רצון גדול אחד והוא הרצון —

שמש דום בגבעון, הוא מוכן לעמוד
בשביל להאיר לעורכי קרב ורצה,
אולי לא אראה כשהרגו את אשתי,
אבל אני רוצה למות על מסתי.

שמשון, גבורתו כשיער ארוך ושחור
את שלי גזוז כשעשוני לגיבור
חובה ולימדוני להדריך את קשתי,
אני רוצה למות על מסתי.

ראיתי כי אפשר לגור ולהסתדר
ולרהט גם לוע אריה, אם אין
מקום אחר,
כבר לא איכפת לי למות ביחידותי,
אבל אני רוצה למות על מסתי (39).

זהו ביטוי הזק מאד של גיהיליזם,
שכולו אירוניה וגם השלמה אדישה
עם מציאות אכזרית ואולי גם הרגשה,
שבין כך ובין כך הכל אבוד ולפיכך
יש לנצל את מה שאפשר עדיין לנצל
בזמן הקצר של סדם-אובדן, מוטיבים
קדמוניים, שניטלו מן התנ"ך וצריכים
לציין עודרות ועמידה של גבורה
בשער, נהפכים כאן על פיהם ומודג'
מים כאות ומופת לכך, שהמשיגים של
גבורה ומילוי-חובה אינם אלא אחיזה'
עיניים בלבד, השמש, שעמדה דום
בגבעון בכדי להשלים את תהליך נצ'
חוננו הצודק של יחושוע על חמשת
מלכים, עומדת בימינו דום לנצח: כי
המלחמה היא בימינו לא מצב חולף,
שמשלים תהליך של השתלסות אידיא'
לים צורקים, אלא מצב של קבע, שהו'
רס את יסודותיו של כל שלטון-צדק
בעולם, גבורתו של שמשון היתה גבו'
רה ספונטאנית, שנתעוררה למראה
עולל ונסתמלה ע"י שערו הארוך; ואילו
בימינו נתבטלה כל גבורה ספונטאנית
וקיימים רק גיבורים-כביכול, גיבורים'
של-חובה, שצווים ממשלתיים מנייסים
אתם לצבא, מקום שגוזזים את שערור'
תיהם עם כניסתם לקסקטין ושולחים
אותם לשדה-הקטל, כששמשון פגש
באריה — שיסע אותו כשסע את הגדי;
ואילו בן-זמננו לא רק שאין טח בידו

לשסע את האריה, אלא שהוא, להיפך,
אפילו מסתגל למציאותם של טורפים,
שהם המציאות היחידה של עולמנו,
ולפיכך הוא אפילו „גרי, מסתרד ומרהט
גם לוע אריה“, כי „אין מקום אחר“.
העולם שבין שולחן לבין ספה, שבו
היה לכל-הפחות מקום לשני אנשים
קטורים זה לזה ומתעתדים לאהוב זה
את זה, נהפך איפוא לעולם שבתוך
לוע האריה, שבו ניצב האדם בבדידו'
תר הגדולה, אפילו התא המשפחתי המ'
צומצם של שניים-שניים אין לו
איפוא כוח-קיום בעולמנו. „אולי לא
אראה כשהרגו את אשתי“ — זהו
המציאות; „כבר לא איכפת לי למות
ביחידותי“ — זהו ההשלמה אפילו עם
מציאות זו, מוות רצחני אירב בשולם
לאדם בכדידותו הגדולה: ייתכן, שת'
אשה תיהרג קודם לכן, ויתכן, שהסדר
יהיה הפוך, ואין אדם זה נצמד אל
התא המשפחתי, שמתפורר כולו והוא
רשות-השניים, אלא אל רשות-היחיד,
שהיא כולה בדידות ואין בה לאדם כל
משען ואחיזה באדם זולתו. „אני רוצה
למות על מסתי“ — וזה הכל, אדם ולו
מטה ולא יותר, מקום לישון בו כל
ערד איננו ישן את שנת-הנצח.

השאלה, שאותה שואלים אנו את
עצמנו כאשר הננו שומעים את קביעת'
הדברים של עמיחי „אני רוצה למות
על מסתי“ ונוכחים, שנוסף על-כך אין
הוא דורו רוצים ולא-כלום — היא
גורלית מאד, אם גם נניח, שקביעת'
דברים זו מתבססת על נתונים מציאו'
תיים, שאין אנו רשאים להתעלם מהם
— עדיין מחקשים אנו להשלים עם
הרעה הפסימית, שלפיה אין כל אפ'
שרות לתיקונם של הנתונים האלה,
אם גם נניח, ששחורה היא המציאות,
כלום נסתם כל פתח בפני החזון?
האומנם נגזר על עינינו לראות את
סביבתנו הקרובה, ולא להבחין בכל
אפשרות של שינוי, שניתן היה להשי'
גיה בה אילו הרחיקו עינינו לראות
והגיעו, לפחות, עד לאפסיקצם של
אופקים?
דומה שברגעים מסויימים, אמנם
נדירים מאד, של חשבון-נפש כלתי'
מודע — שואל שאלה כזאת את עצמי

גם עמיחי, וכך רואים אנו אותו —
לתמהוננו, כי לא הורגלנו אצלו בכך,
ולשמחתנו, כי נמשנו רוצה בכך —
אומר עם סיומו של היסר „העננים הם
המתים הראשונים“, שהוא דווקא אחד
משיריו הפסימיים ביותר:
ואנו, כגבעולי פרחים באגרסל,
צרורים למטה באפלה,
וצר לנו, ולמעלה, מעל לשפת הכלי
שמי פרחים פתוחים, ולכל אחד פרח
משלו, אך מי טאתנו ידע זאת, בצר,
באפלה, וזה ליד זה, וקרובים
למוות (50).
הנה נקודת-המוקד של הבעיה-כולה!
בפנים-האגרסל, באפלה, צרורים הגב'
עולים של הפרחים כשהם צמודים רר'
חוסים זה לזה; אולם לכל גבעול יש
פרח משלו ומעל לכל הפרחים פרושים
שמיים נרחבים, אלא שהגבעולים אינם
יודעים על כך, הם מכירים את המצי'
אות של פנים-האגרסל בלבד, שאין
בה פרחים ואין בה אורה ואין בה
שמיים, ונדמה להם, שאין מציאות
אחרת זולת המציאות הזאת, אפילו אח
עצמם אין הם מכירים די-הצורך ול'
פיכך אינם יודעים, שלכל אחד מהם,
גם אם הוא מנותק משרושי, יש בכל
זאת פרח משלו, וכך, באידיעתם,
ואולי דווקא מתמת אידיעתם, שקר'
עים הם באפלה, שאין לה תקנה.
השאלה, שדורו של עמיחי צריך לעי'
נות עליה, היא אם יצליח להבחין
בכך, שהאפלה, שהדור כולו שקוע
בה, היא אפלה של פנים-אגרסל בל'
כדי; אם ירכוש לעצמו הכרה, שגם
לו טרח משלו ושקיימים בכל זאת
שמיים, אמנם למעלה מן האגרסל,
שנדאי הוא להרים את הראש, אפילו
קשור הדבר במאמץ גדול, כדי להסתכל
בהם, אם יעשה הדור את המאמץ הזה
ואם יתורר כל אחד מבני-הדור לה'
כיר ולדעת גם את הפרה שבו, שמי'
עליו שמיים, ולא רק את הגבעול שבו,
שרק פנים-אגרסל מסביב לו — יתכן,
שיבוא גם תיקון לצמח כולו, שהוא
גבעול ופרח ושורשים כאחד,
ככל שימחר הדור לדעת את זה —
יוסב לו ולנו, כי בנפשו ובנפש כולנו
הדבר.